

VİLƏŞÇAY HÖVZƏSİNİN MÜASİR LANDŞAFTLARI VƏ ONLARIN DİFERENSİASİYASINA TƏSİR EDƏN ƏSAS AMİLLƏR

E.Ş.Məmmədbəyov, İ.F.Quliyeva

AMEA akad. H.Ə.Əliyev ad. Coğrafiya İnstitutu
AZ1143, Bakı, H.Cavid prospekti, 115: elxan_geo@mail.ru

MODERN LANDSCAPE OF VILASHCHAY RIVER BASIN AND MAIN FACTORS INFLUENCING THEIR DIFFERENTIATION

E.Sh.Mammadbayov, I.F.Guliyeva

Institute of Geography named after academician H. Aliyev, ANAS
H.Javid Ave., 115, Baku, Azerbaijan, AZ 1143: elxan_geo@mail.ru

Keywords: landscape, landscape differentiation, environmental conditions, inversion, humidification ratio

Summary. The paper describes the research of modern landscapes of Vilashchay basin of Lankaran region (southern Azerbaijan) which sharply differs from the other regions of Azerbaijan by the relief and climate features. The formation and differentiation of modern landscape of the studied basin are influenced by some respective factors. Within the researches, the landscape differentiation features were identified taking into account the morphometric elements of the studied river basin relief, features of the mountainous ranges, climate change and human activities. Based on the fieldwork results, the deviation and visualization maps were plotted. For the first time, with the application of the digital technique, the large-scale contemporary landscape map (1:100 000) was compiled. It was found out that as a result of humidity factor reduction, the mountainous forest landscapes well-developed at average altitudes (1800-2000 m) are changing into the meadow-forest, forest-shrubs and field ones.

© 2018 Earth Science Division, Azerbaijan National Academy of Sciences. All rights reserved.

Giriş: Tədqiqat obyektini Lənkəran təbii vilayətinin Viləşçay hövzəsi olub, sahəsi 935 km², çayın uzunluğu isə 115 km-dir. Çayın başlanğıcını Talış silsiləsinin Quludaş (2200 m) zirvəsindən götürür. Yuxarı axında Peştəsər, orta axında Burovar silsiləsini kəsib keçir, axırında 25 km məsafəni Lənkəran düzənliyindən axır. Başlıca qolları Şərətük, Mətəli, Alarçaydır. Hövzənin əsas hissəsi alçaq və ortadağlıq əhatə edir.

Tədqiqat metodu. Tədqiqat işinin yerinə yetirilməsində əsasən kartoqrafik, məsafədən zondlama, CİS, riyazi-statistik, ənənəvi müşahidə və çöl tədqiqat metodlarından, eyni zamanda, eksperimental tədqiqat üsullarından istifadə edilmişdir.

Viləşçay hövzəsinin müasir landşaftları mürəkkəb diferensiasiya xüsusiyyətlərinə malikdir. Landşaftların diferensiasiyasının yaranmasını tədqiqatçılar müxtəlif amillərin təsiri ilə izah edirlər. N.A.Qvozdetski (1976) relyefə, A.A.Qriqoriyev (1966) hündürlüyə doğru istilik və rütubətin dəyişmə nisbətində üstünlük verirlər. A.Q.İsaçenko (1991)

dağlıq ərazilərdə təbii landşaftların diferensiasiyasını bütün təbii komponentlərin qarşılıqlı əlaqəsinin kompleks nəticəsi kimi qiymətləndirir. Lin Chao Li Changwen (1985) dağlıq ölkə landşaftlarının inkişaf xüsusiyyətlərinin müxtəlif aspektlərini izah edir.

Azərbaycan Respublikasında təbii landşaftların diferensiasiya xüsusiyyətləri ilə bağlı B.Ə.Budaqov, A.A.Mikayılov (1985), M.C.İsmayılov (1986), B.Ə.Budaqov (1988), E.Ş.Məmmədbəyov (1992), M.A.Müseiybov (2003), Y.Ə.Qəribov (2013) və başqaları çoxsahəli tədqiqatlar aparmışlar.

Talış dağlarında landşaftların hündürlük diferensiasiyası xüsusiyyətləri A.Ə.Əliyev və H.K.Həsənov (1972) tərəfindən tədqiq olunmuşdur.

Landşaftların ərazi diferensiasiyasında relyef bütün tədqiqatçılar tərəfindən əsas amil kimi qəbul olunur. Relyef hidroqrafik şəbəkə, torpaq-bitki örtüyü, günəş radiasiyası və yağıntıların paylanması birbaşa təsir edir. D.L.Armanda görə (1975), digər komponentlərə güclü təsir göstərən, lakin özü onların təsiri altında çox zəif dəyişən komponent aparıcı

dır. Landşaftların formalaşmasında əsas rol oynayan aparıcı amillər relyef və iqlim amilləridir. Relyef landşaftın diferensiasiyasında əsas rol oynamaqla yanaşı, landşaftın estetik cəlbədiciliyinə də təsir edir. Müasir dövrdə məsafədən zondlama məlumatlarının mövcudluğu və rəqəmsal texnologiyaların inkişafı relyefi əsas landşaftmələgətirən amil kimi geniş tətbiq etməyə imkan verir. Rəqəmsal texnologiya relyefin morfometrik təhlilini asanlaşdırır. Ənənəvi metodlardan fərqli olaraq, rəqəmsal texnologiyanın tətbiqi ərazinin morfometrik göstəricilərini daha tez və dəqiqliklə müəyyən etməyə imkan verir. Bu məqsədlə ərazidə hündürlüyün paylanması, meyillik və yamacların baxarlığının müəyyən olunması böyük əhəmiyyətə malikdir. Dağlıq ərazilərdə istilik və su balansının paylanmasında bu amillərin rolu çox böyükdür. Eyni zamanda, bu amillər torpaq-bitki örtüyünün paylanmasına da təsir edir.

Viləşçay hövzəsi üçün tərtib etdiyimiz hipsometrik xəritənin (1-ci şəkil) təhlili nəticəsində ərazinin müxtəlif yüksəklikləri üzrə paylanması qanunauyğunluğu 1-ci cədvəldə verilmişdir.

Hündürlük göstəricilərinin təhlilindən aydın olur ki, ərazinin əsas hissəsi alçaq və ortadağlıqda yerləşir. Tədqiqat ərazisinin xarakterli geomorfoloji elementlərindən biri burada mövcud olan qədim düzəlmə səthləri və dağarası çökəkliklərdir. Buna Talış və Peştəsər silsilələri arasında Diman çökəkliyini misal göstərmək olar. Bu ərazilərdə kserofit kol landşaftları inkişaf etmişdir.

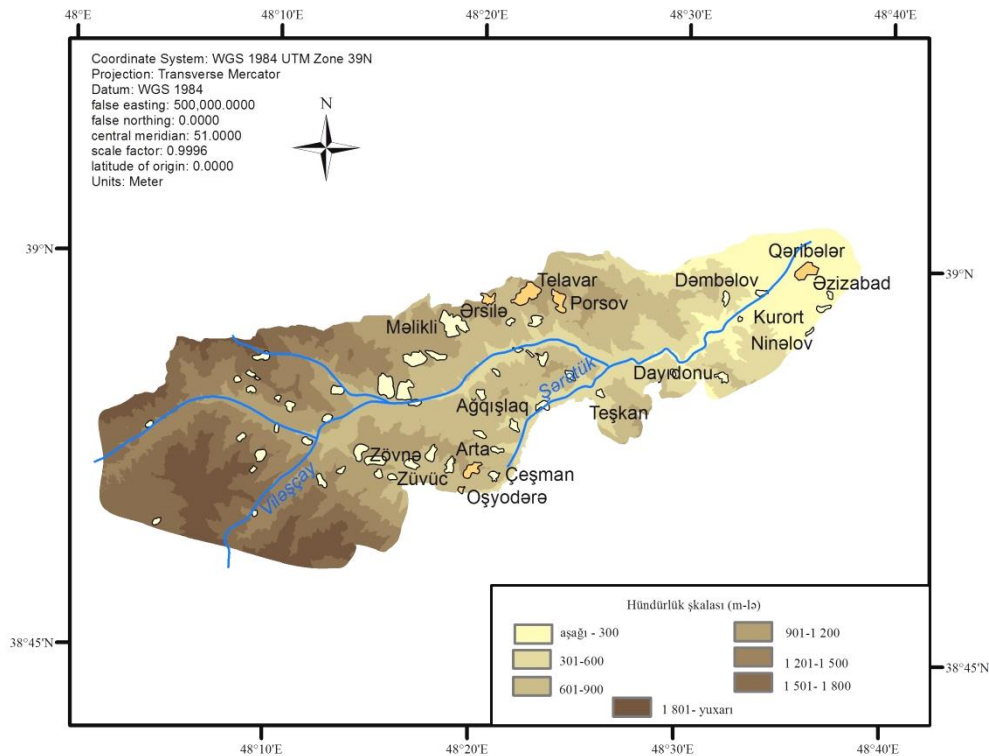
Ərazinin müasir landşaftlarının diferensiasiyasına relyefin mütləq hündürlüyü ilə yanaşı, yamacların baxarlığının da təsiri böyükdür. Yamacların baxarlığından asılı olaraq landşaftın strukturunda ciddi fərqlər yaranır. Ərazi üçün tərtib etdiyimiz yamacların baxarlığı xəritəsinin təhlili əsasında alınan göstəricilər 2-ci cədvəldə verilmişdir.

Ərazi üçün tərtib etdiyimiz baxarlılıq xəritəsi (2-ci şəkil), çöl tədqiqat və digər ədəbiyyat materiallarının təhlilindən aydın olur ki, şimal yamacdakı meşələr daha çox ərazi əhatə etməklə sıx və yüksək doluluğa malik olduğu halda, cənub və qərb yamaclardakı meşələr nisbətən az sahə tutmaqla sıxlığı azdır, hətta bəzi yerlərdə meşə-kolluqla əvəz olunur. Şimal səmtli yamaclarda meşədə fıstıq, cənub səmtli yamacda isə palıd və azatağacı üstünlük təşkil edir.

Landşaft diferensiasiyasına təsir göstərən əsas şərtlərdən biri də yamacların meyilliyidir.

Viləşçay hövzəsində yamacların meyilliyi Arcgis kompüter proqramında təhlil olunmuş və müəyyən edilmişdir ki, nisbətən çox meyilliyə malik ərazilərdə eroziya-denudasiya prosesləri güclü inkişaf etmişdir (3-cü cədvəl və 3-cü şəkil).

Landşaftın diferensiasiyasına təsir edən ən mühüm amillərdən biri də iqlimdir. Ərazi üçün əsas xarakterik iqlim tipi yayı quraq keçən mülayim isti iqlim tipidir. Dağətəyi və alçaqdağlıq ərazilər yağıntuları bərabər paylanan mülayim isti iqlim tipinə malikdir. Bu iqlim tipinə xas olan ən mühüm xüsusiyyət burada zəngin meşə örtüyünün yayılmasıdır.



1-ci şəkil. Viləşçay hövzəsində ərazinin hündürlüklər üzrə paylanması xəritəsi

Viləşçay hövzəsində ərazinin hündürlüklər üzrə paylanması

1-ci cədvəl

Hündürlük (m-lə)	Sahəsi (km ² -lə)	Sahəsi (%-lə)
300	67	10,5
301-600	87	13,6
601-900	163	25,5
901-1200	100	15,6
1201-1500	77	12,05
1501-1800	99	15,5
1801	45	7,25
Cəmi	639	100

2-ci cədvəl

Viləşçay hövzəsində yamacların baxarlılığı

Baxarlılıq, cəhət	Sahəsi (km ² -lə)	Sahəsi (%-lə)
Şimal	260	40,7
Şərq	138	21,6
Cənub	135	21,1
Qərb	106	16,6
Cəmi	639	100

İl ərzində günəş parıltılı saatların miqdarı 2200-2400, alçaq-ortadağlıq ərazilərdə 2000-2200 saat təşkil edir. Ümumi günəş radiasiyasının miqdarı alçaqdağlıqda 128-132 kkal/sm²-dən, Kömürgöy və Qızıyurdu zirvələrində 140-144 kkal/sm²-ə çatır. İl

ərzində radiasiya balansı 58-60 kkal/sm²-dən, ortadağlıqın yüksək hissəsinə doğru 40-45 kkal/sm²-ə qədər azalır (Шихлинский, 1969).

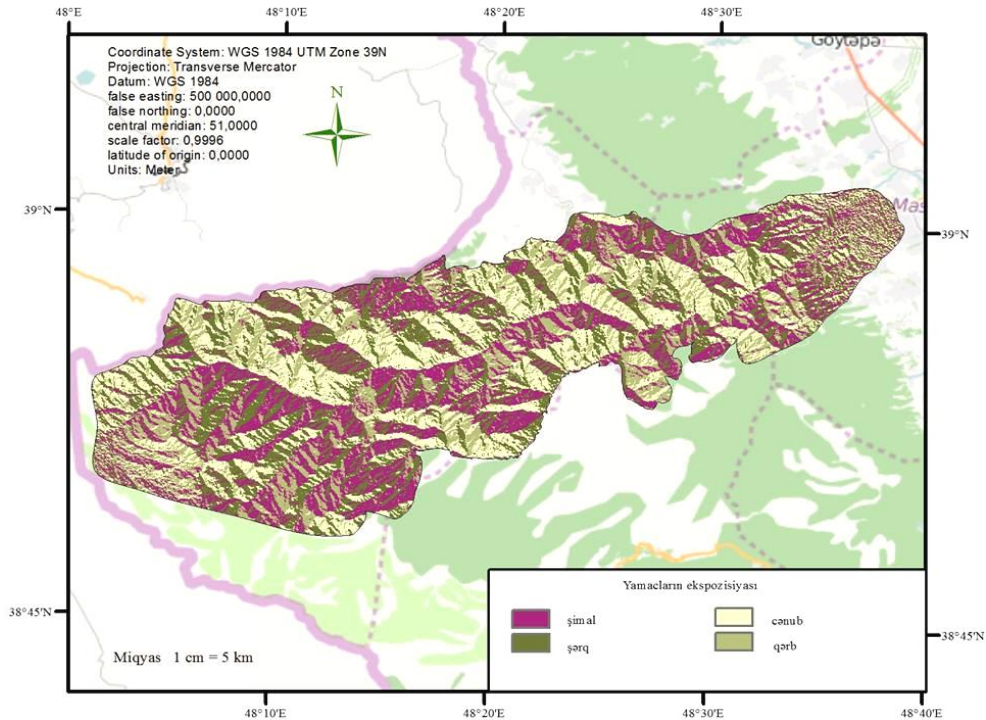
Tədqiq olunan ərazidə yağıntıların paylanması relyefin və Xəzər dənizinin təsiri böyükdür. Hündürlüyə doğru yağıntıların paylanması özünəməxsus səciyyə daşıyır. Belə ki, 1000 m yüksəkliyə qədər yağıntıların miqdarı artır, sonra isə azalmağa başlayır (4-cü şəkil).

Yağıntıların qeyri-bərabər paylanmasının səbəbi ərazinin orografik quruluşudur. Belə ki, Xəzər dənizi üzərindən əraziyə daxil olan rütubətli hava kütləsi qısa bir məsafədə dağ silsilələri ilə qarşılaşdığından alçaqdağlıq və dağətəyində yağıntı çox düşür. Tədqiq olunan ərazinin şimal-qərb hissəsi Xəzər dənizindən nisbətən uzaqda olması və mütləq hündürlüyün azalması nəticəsində burada yağıntıların miqdarı da azalır.

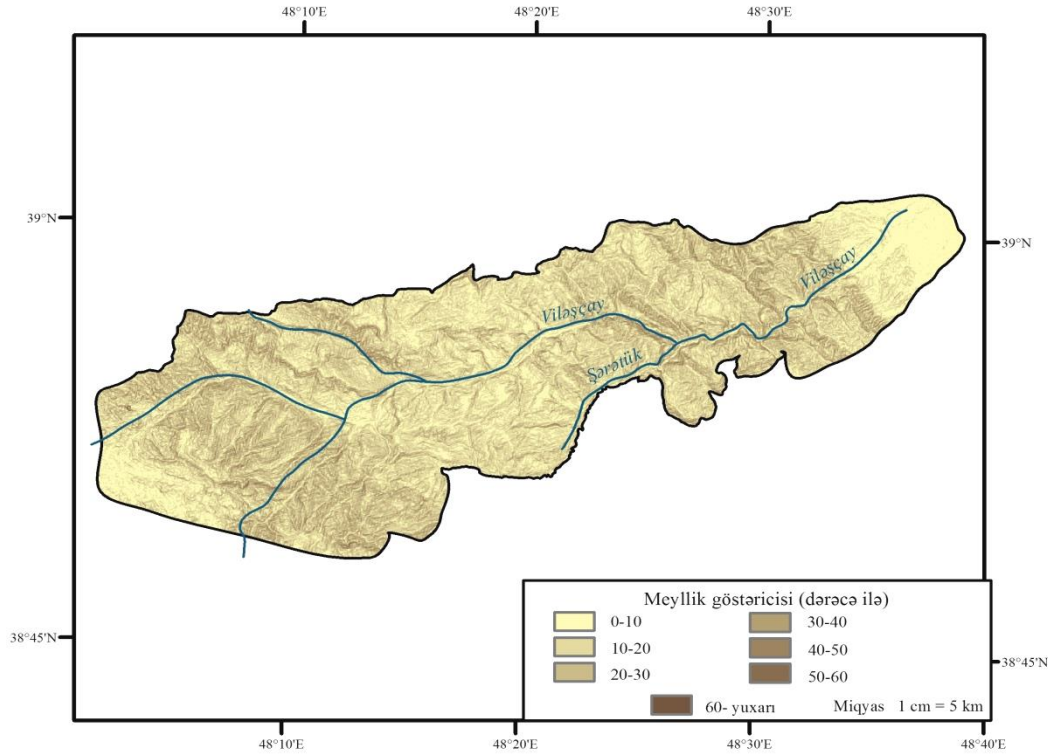
4-cü cədvəldə Viləşçay hövzəsində rütubətlənmə şəraiti ilə landşaft tiplərinin diferensiasiyası arasındakı əlaqə göstərilir.

Ərazidə maksimum yağıntı ilin soyuq dövründə düşür. Ərazi üçün ortaillik nisbi rütubət 70-80%-dir. Maksimum nisbi rütubət dağətəyi rayonlarda müşahidə olunur.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq və apardıığımız çöl tədqiqatlarının nəticələrinə əsaslanaraq tədqiq olunan ərazinin irimiqyaslı landşaft xəritəsi tərtib olunmuş və hər bir kompleksin landşaft ekoloji şəraiti təhlil edilmişdir (5-ci şəkil).



2-ci şəkil. Viləşçay hövzəsində yamacların baxarlılıq xəritəsi

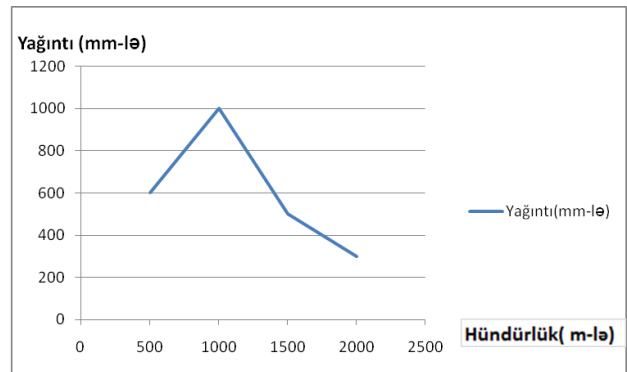


3-cü şəkil. Vilayçay hövzəsində yamacların meyillik xəritəsi

3-cü cədvəl

Vilayçay hövzəsində yamacların meyilliyi

Meyillik	Sahəsi (km ² -lə)	Sahəsi (%-lə)
0-10 ⁰	144	22,5
10-20 ⁰	258	40,4
20-30 ⁰	169	26,4
30-40 ⁰	59	9,2
40-50 ⁰	8	1,3
50-60 ⁰	0,3	0,05
>60 ⁰	0,7	0,1
Cəmi	639	100

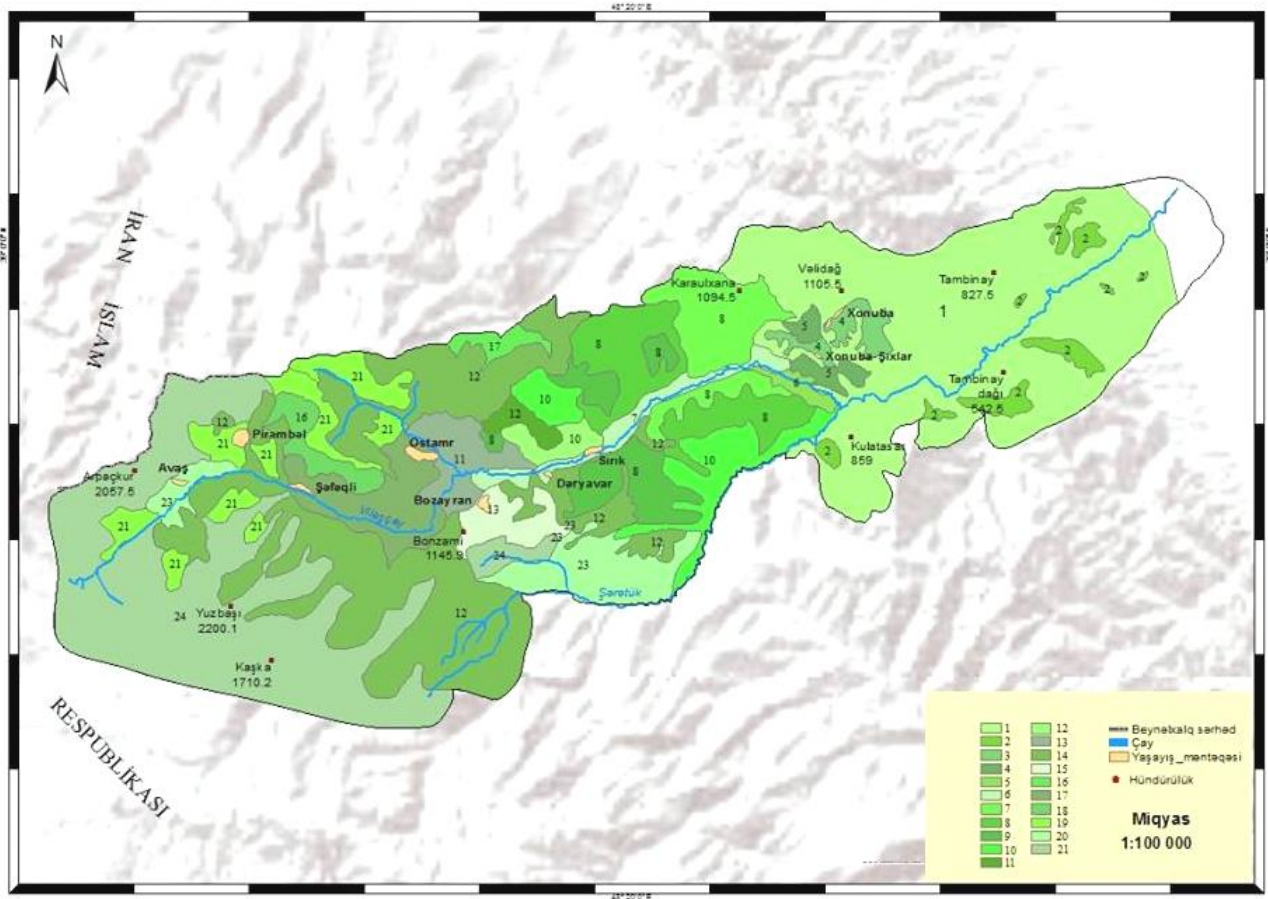


4-cü şəkil. Vilayçay hövzəsində hündürlüyə doğru yağıntıların paylanma qrafiki (Azərbaycan Respublikasının Ekoloji Atlası, 2010)

4-cü cədvəl

Vilayçay hövzəsində rütubətlənmə şəraiti ilə landşaft tiplərinin diferensiasiyası arasında əlaqə

Landşaft tipi	Mütləq hündürlük (m-lə)	Ortaillik yağıntı (mm-lə) (Шихлинский, 1969)	Ortaillik mümkün buxarlanma (mm-lə) (Шихлинский, 1969)	Rütubətlənmə əmsalı	Rütubətlənmə tipi
Alçaqdağlığın meşə landşaftı	200-700	600	400	1,5	İfrat rütubətli
Ortadağlığın meşə landşaftı	700-1800-2000	1000	800	1,3	İfrat rütubətli
Ortadağlığın dağ kserofit landşaftı	2000-2500	400	600	0,7	Quru



5-cı şəkil. Viləşçay hövzəsinin müasir təbii landşaftları

“Viləşçay hövzəsinin müasir təbii landşaftları xəritəsi”nin leqendası

I. Alçaqdağlığın və dağətəyinin enliyarpaqlı meşə landşaftı

1. Alçaqdağlığın tipik qonur dağ-meşə torpaqlarında palıd, vələs və qismən də fıstıq meşələri. 2. Alçaqdağlığın azmeyilli dağ yamaclarında qleyli podzol sarı torpaqlarda çəmən-meşə. 3. Alçaqdağlığın azmeyilli dağ yamaclarının yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlarında çəmən-meşə. 4. Alçaqdağlığın kəskinparçalanmış dağ yamaclarının qəhvəyi dağ-meşə torpaqlarında seyrək meşə-kolluqlar. 5. Zəifmeyilli çay dərələrinin yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə torpaqlarında palıd, vələs, dəmırağac, aztağacı meşələri. 6. Allüvial çöküntülərdən ibarət genişlənmiş çay dərəsi. 7. Alçaqdağlığın karbonatlı və qismən bozqırlaşmış dağ-meşə torpaqlarında qaratikan, palıd kolluqları. 8. Alçaqdağlığın azmeyilli dağ yamaclarının bozqırlaşmış qəhvəyi dağ-meşə torpaqlarında taxıl əkin sahələri. 9. Kəskinparçalanmış dağ yamaclarında qəhvəyi torpaqlarda çəmən-kolluqlar (əsasən örüş sahələri).

II. Ortadağlığın enliyarpaqlı meşə və meşədən sonrakı meşə-kol landşaftı

10. Ortadağlığın zəifparçalanmış dağ yamaclarının qəhvəyi torpaqlarında seyrək meşə-kolluqlar. 11. Ortadağlığın kəskinparçalanmış dağ yamaclarının qəhvəyi torpaqlarında palıd, qaratikan kolluqları. 12. Ortadağlığın tipik qonur dağ-meşə torpaqlarında palıd, vələs meşələri. 13. Ortadağlığın qəhvəyi dağ-meşə torpaqlarında seyrək meşə kolluqlar.

III. Ortadağlığın kserofit çöl landşaftı

14. Ortadağlığın karbonatlı-qəhvəyi torpaqlarında meşədən sonrakı çəmən kolluqları (əsasən otlaq və biçənək sahələri). 15. Ortadağlığın zəifparçalanmış, hamarlanmış dağ yamaclarının qəhvəyi dağ-meşə torpaqlarında taxıl əkin sahələri. 16. Ortadağlığın kəskinparçalanmış dağ yamaclarının yuyulmuş qəhvəyi torpaqlarında qaratikan kolluqları. 17. Ortadağlığın meşədən sonrakı bozqır dağ-çəmən torpaqlarında dağ-çəmən bitkiləri. 18. Ortadağlığın meyilli dağ yamaclarında qəhvəyi torpaqlarda palıd, qaratikan kolluqları və kserofit ot bitkiləri. 19. Ortadağlığın kəskinparçalanmış bozqır dağ-çəmən torpaqlarında kserofit bitkilərdən ibarət dağ-çölləri. 20. Ortadağlığın kəskinmeyilli dağ yamaclarında yuyulmuş qəhvəyi torpaqlarında palıd, qaratikan kolluqları və kserofit ot bitkiləri. 21. Ortadağlığın kəskinparçalanmış dağ yamaclarında bozqır dağ-çəmən torpaqlarında kserofit bitkilərdən ibarət dağ-çölləri

Yuxarıda qeyd olunan bütün məlumatlara və tərtib olunmuş xəritəyə əsasən tədqiqat ərazisində landşaftların diferensiasiyası aşağıdakı kimi müəyyən olunmuşdur.

Alçaqdağlığın və dağətəyinin enliyarpaqlı meşə landşaftı. Qeyd olunan landşaft tipi 100 m – 700-800 m mütləq yüksəkliklərdə yayılmışdır. Bura-

da əsasən yağıntıları bərabər paylanan mülayim isti iqlim tipi xarakterikdir. Landşaft tipi yüksək rütubətliyi ilə seçilir. Yağıntıların miqdarı 600-1000 mm təşkil edir. Ərazidə ümumi günəş radiasiyası 132-136 kkal/sm², günəş parıltılı saatların illik miqdarı 2000-2200 təşkil edir. Landşaft tipi üçün sarı dağ-meşə torpaqları xarakterikdir.

Alçaqdağlığın enliyarpaqlı meşələri üçüncü dövr florasının relik ağac növləri ilə zəngin olması ilə fərqlənir. Bunlar dəmirağac, şabalıdyarpaq palıd, Lənkəran ipək akasiyası, azatağacı, hirkan şümşadı, hirkan qovağı və s. ibarətdir.

Talışın alçaq dağ-meşə qurşağında dəniz səviyyəsinə 600-700 m hündürlüyədək əsas etibarilə şabalıdyarpaq palıddan ibarət palıdlıqlar, vələs meşələri, vələs və palıd qarışıqlı dəmirağac meşələri yayılmışdır. Dərin çay dərələrində, xüsusilə Viləşçay hövzəsində bu xüsusiyyətlər özünü göstərir.

Ortadağlığın enliyarpaqlı meşə və meşədən sonrakı meşə-kol landşaftı. Bu landşaft tipi 600-700 m – 1600-1800 m mütləq hündürlüklər arasında yayılmışdır. Bu qurşaq üçün yayı quraq keçən mülayim isti iqlim səciyyəvidir. Burada ortaillik temperatur 8-12⁰, yağıntıların miqdarı 400-600 mm təşkil edir. Qeyd olunan landşaft tipi kifayət qədər rütubətlə təmin olduğundan ərazidə meşə landşaft kompleksi üstünlük təşkil edir. Meşələrdə əsasən palıd, vələs və fıstıq ağac növləri üstünlük təşkil edir. Ərazidə bioiqlim şəraitinin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq, qonur dağ-meşə torpaqlarının digər torpaqlara keçidi – hündürlük aşağı düşdükcə sarı dağ-meşə, hündürlük artdıqca çəmən-bozqır torpaqlara keçid müşahidə olunur.

Hündürlüyə doğru qalxdıqca rütubətlənmə əmsalının azalması nəticəsində dağ-meşə landşaftının sahəsi azalır. Dağ-meşə landşaftının mütləq hündürlükdən asılı olaraq sahəsinin dəyişməsi 5-ci cədvəldə verilmişdir.

5-ci cədvəl

Dağ-meşə landşaftlarının mütləq hündürlüklər üzrə paylanması

Hündürlük (m-lə)	Sahə (km ² -lə)	Sahə (%-lə)
500 m-ə qədər	7,2	40,4
500-1000	6,2	34,8
1500-2000	4,2	23,6
2000<	0,22	1,2
Cəmi	17,82	100

Ortadağlığın dağ kserofit landşaftı. Qeyd olunan landşaft tipi Viləşçayın yuxarı axınlarını, mütləq hündürlüyü 2000-2200 m-ə qədər olan əraziləri əhatə edir. Burada əsasən yayı quraq keçən soyuq iqlim tipi hakim olub, yağıntıların miqdarı 300-350 mm təşkil edir. Yağıntılar əsasən payız aylarında düşür. Dağ kserofit kolluqlar, xüsusilə qaratikan kolluqları üstünlük təşkil edir.

Viləşçay hövzəsi landşaftlarının diferensiasiyasında əsas amillərdən biri də burada landşaft inversi-

yasının yaranmasıdır. Belə ki, hündürlüyə doğru dağ-meşə landşaftı digər dağlıq ərazilərdə dağ-çəmən landşaftı ilə əvəz olunduğu halda, tədqiq olunan ərazidə bu, kserofit dağ-çölləri ilə əvəz olunur. Bu cür landşaft inversiyasının əmələgəlməsinin səbəbi yüksəkdağlığın və buradakı dağarası çökəkliklərin İran yaylasının arid iqliminin təsiri altında qalması, digər tərəfdən, Talış dağlarında əsas sədd landşaftı yaradan ortadağlıq Peştəşer silsiləsinin şimal-şərq küləklərinin gətirdiyi rütubəti saxlamasıdır (Süleymanov, 2005).

Landşaftların diferensiasiyasına təsir edən ən mühüm amillərdən biri də antropogen təsirlərdir. Əlverişli təbii şəraitinin mövcudluğu insanların həyat və təsərrüfat fəaliyyəti üçün münasib mühitin əmələgəlməsinə geniş imkan yaratdığından, bu hövzə ən çox mənimsənilmiş və sıx məskunlaşmış bölgələrdən biridir. Son illərdə landşaftlara antropogen təsirlərin intensivləşməsi ərazinin zəngin rekreasiya şəraiti ilə bağlıdır. Çay dərəsi boyunca turizm və istirahət obyektlərinin ildən-ilə artması landşaftların deqredasiyasına səbəb olmuşdur. Antropogen təsirlər nəticəsində meşələrin sahəsi kəskin azalmış, sərhədləri dəyişmişdir. Meşənin yuxarı sərhədi 300-500, bəzi ərazilərdə isə 700 m-ə qədər aşağı düşmüş, aşağı sərhədi isə təxminən o qədər qalxmışdır (Məmmədov, Xəlilov, 2002). Hamar dağ yamaclarında və genişlənmiş çay dərələrində meşələrin qırılması ilə əlaqədar bu ərazilər əkin sahələri ilə əvəz olunmuş və ya meşələr kəskin seyrələrək kolluqlara çevrilmişdir. Bu hal xüsusilə yaşayış məntəqələrinə yaxın ərazilərdə özünü daha kəskin göstərir. Yaşayış məntəqələrindən uzaqlaşdıqca meşələrin növ tərkibinin zənginliyi, sıxlığı artır. Təbii landşaftlara antropogen təsirlərin artması nəticəsində ərazinin bəzi yerlərində sürüşmə prosesi sürətlənmiş, aktiv sürüşmə ocaqları yaranmışdır.

Nəticələr

- Viləşçay hövzəsi relyefinin morfometrik elementləri, dağ silsilələrinin yerləşmə xüsusiyyəti, iqlim məlumatları, insanların təsərrüfat fəaliyyəti nəzərə alınmaqla ərazi landşaftlarının diferensiasiya xüsusiyyətləri müəyyən olunmuşdur.
- Çöl tədqiqatı nəticəsində ərazi üçün ilk dəfə olaraq rəqəmsal texnologiyadan istifadə etməklə, Viləşçay hövzəsinin irimiqyaslı (1:100000) müasir landşaft xəritəsi tərtib olunmuşdur.

Dağ-meşə landşaftlarının daha yaxşı inkişaf etdiyi ortadağlığın 2000-2200 m hündürlüklərində rütubətlənmə əmsalının azalması nəticəsində bu landşaftlar çəmən-meşə, meşə-kolluq, çöl landşaftları ilə əvəz olunmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

- Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y., Məmmədova S.Z. Azərbaycan Respublikasının Ekoloji Atlası. BKF. Bakı, 2009, 176 s.
- Əliyev A.Ə., Həsənov H.K. Talışın landşaftı. Elm. Bakı, 1972, 100 s.
- İsmayilov M.C. Şollar düzü və Lənkəran ovalığı landşaftlarının dinamikası. Azərb.SSR EA Xəbərlər. Yer elmləri seriyası, № 3, 1986, s. 42-49.
- Qəribov Y.Ə. Azərbaycan Respublikasının müasir landşaftlarının antropogen transformasiyası və onların optimallaşdırılması yolları. Coğrafiya üzrə elm. dok.dis. avtoref. Bakı, 2013, 47 s.
- Məmmədov Q., Xəlilov M. Azərbaycan meşələri. Elm. Bakı, 2002, 472 s.
- Süleymanov M.Ə. Azərbaycanın təbii və antropogen landşaftlarının coğrafi qanunauyğunluqları. Bakı, 2005, 248 s.
- Арманд Д.Л. Наука о ландшафте (Основы теории и логико-математические методы). Мысль. Москва, 1975, 288 с.
- Будагов Б.А. Современные естественные ландшафты Азербайджанской ССР. Элм. Баку, 1988, 136 с.
- Будагов Б.А., Микаилов А.А. Развитие и формирование ландшафтов Юго-Восточного Кавказа в связи с новейшей тектоникой. Элм. Баку, 1985, 176 с.
- Гвоздецкий, Н.А. О высотной зональности как основной закономерности ландшафтной дифференциации горных стран. В: Вопросы ландшафтоведения, Алма-Ата, 1976, с. 144-151.
- Григорьев А.А. Закономерности строения и развития географической среды. Мысль. Москва, 1966, 346 с.
- Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. Высшая школа. Москва, 1991, 366 с.
- Мамедбеков Э.Ш. Антропогенная динамика ландшафтов юго-восточного склона Малого Кавказа. Автореф. дисс... канд. геогр.наук. Баку, 1992, 23 с.
- Мусейбов, М.А. Ландшафты Азербайджана. Баку, 2003, 137 с.
- Шихлинский Э.М. Тепловой баланс Азербайджанской ССР. Элм. Баку, 1969, 199 с.
- Lin Chao Li Changwen. The significance of aspect in mountain geography. J. Acta Geographica Sinica, № 1, 1985, pp. 20-28.

REFERENCE

- Aliyev A.E., Hasanov H.K. The landscape of Talish. Elm. Baku, 1972, 100 p. (in Azerbaijani).
- Armand D.L. Science about landscape (the foundation of the theory and logical-mathematical methods). Mysl. Moscow, 1975, 288 p. (in Russian).
- Budagov B.A. Recent natural landscapes of Azerb.SSR. Elm. Baku, 1988, 136 p. (in Russian).
- Budagov B.A., Mikailov A.A. Development and formation of landscapes of South-Eastern Caucasus according to recent tectonics. Elm. Baku, 1985, 176 p. (in Russian).
- Garibov Y.E. Anthropogenous transformation of modern landscapes of the Azerbaijan Republic and their optimization ways. Abstract of PhD dissertation (geography), Baku, Azerbaijan, 2013, 47 p. (in Azerbaijani).
- Grigoryev A.A. Patterns of structure and development of geographical environment. Mysl. Moscow, 1966, 346 p. (in Russian).
- Gvozdetsky N.A. About high zonation as the main pattern of landscape differentiation of highlands. In: Issues of landscape studies, Alma-Ata, 1976, pp. 144-151 (in Russian).
- Isachenko A.G. Landscape studies and physico-geographical zoning. Vysshaya shkola. Moscow, 1991, 366 p. (in Russian).
- Ismayilov M.J. The dynamics of landscapes of Lankaran lowland and Shollar plain. Proceedings of Academy of Sciences of Azerb. SSR. The Sciences of Earth series, № 3, 1986, pp. 42-49 (in Azerbaijani).
- Lin Chao Li Changwen. The significance of aspect in mountain geography. J. Acta Geographica Sinica, № 1, 1985, pp. 20-28.
- Mammadov G.Sh., Khalilov M.Y., Mammadova S.Z. Ecological Atlas of the Azerbaijan Republic. BKF. Baku, 2009, 176 p. (in Azerbaijani).
- Mammadbayov E.Sh. Anthropogenic dynamics of landscapes on Lesser Caucasus, south-eastern slope. Abstract of PhD dissertation (geography), Baku, 1992, 23 p. (in Russian).
- Mammadov G., Khalilov M. The forests of Azerbaijan. Elm. Baku, 2002, 472 p. (in Azerbaijani).
- Museyibov M.A. Landscapes of Azerbaijan. Baku, 2003, 137 p. (in Russian).
- Shikhlinsky E.M. Thermal balance of Azerb.SSR. Elm. Baku, 1969, 199 p. (in Russian).
- Suleymanov M.A. Geographical distributions of natural and anthropogenesis landscapes of Azerbaijan, 2005, 248 p. (in Azerbaijani).

VİLƏŞÇAY HÖVZƏSİNİN MÜASİR LANDŞAFTLARI VƏ
ONLARIN DİFERENSİASİYASINA TƏSİR EDƏN ƏSAS AMİLLƏR

E.Ş.Məmmədbəyov, İ.F.Quliyeva

AMEA akad. H.Ə.Əliyev ad. Coğrafiya İnstitutu
AZ1143, Bakı, H.Cavid prosp.,115: elxan_geo@mail.ru

Xülasə. Məqalə Viləşçay hövzəsinin müasir landşaftları və onların diferensiasiyasına təsir edən əsas amillərin tədqiqinə həsr olunmuşdur. Viləşçay hövzəsinin müasir landşaftlarının formalaşması və diferensiasiya xüsusiyyətlərinə müxtəlif landşaftfəhmələgətirən amillərin təsiri müəyyən edilmişdir. Aparığımız tədqiqatlar nəticəsində ərazi üçün ilk dəfə olaraq 1:100 000 miqyaslı "Viləşçay hövzəsinin müasir landşaftları" xəritəsi tərtib olunmuşdur.

Açar sözlər: landşaft, landşaftların diferensiasiyası, inversiya, ekoloji şəraitlər, rütübət əmsali

**СОВРЕМЕННЫЕ ЛАНДШАФТЫ БАСЕЙНА ВИЛЯШЧАЙ И ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ,
ВЛИЯЮЩИЕ НА ИХ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЮ**

Э.Ш.Мамедбеков, И.Ф.Гулиева

*Институт географии им. акад.Г.Алиева, НАНАзербайджана
Az 1143, г.Баку, пр. Г.Джавид, 115: elxan_geo@mail.ru*

Резюме. Статья посвящена исследованию современных ландшафтов бассейна р.Виляшчай Лянкяранского района, который резко отличается от других областей Азербайджана по рельефу и климатическим особенностям. Формирование и дифференциация современных ландшафтов этого бассейна определяется влиянием различных ландшафтообразующих факторов. В ходе проведенных исследований, учитывая морфометрические элементы рельефа бассейна р.Виляшчай, особенности расположения горных хребтов, данные о климате, хозяйственной деятельности человека, выявлены особенности ландшафтной дифференциации территории. На основе проведенных полевых исследований составлены карты уклонов, экспозиции склонов бассейна р.Виляшчай. Впервые с использованием цифровых технологий создана крупномасштабная карта (1:100 000) современных ландшафтов региона. Выявлено, что в результате уменьшения коэффициента увлажнения в горно-лесных ландшафтах, широко развитых в среднегорье на высоте 1800-2000 м, указанные ландшафты сменяются лугово-лесными, лесо-кустарниковыми и степными.

Ключевые слова: ландшафт, дифференциация ландшафтов, инверсия, экологическая условия, коэффициент увлажнения